

Róźiewicz, Jerzy

"W. I. Lenin und die Entwicklung der chemischen Industrie der UdSSR", Władimir Akimowicz Wołkow, Leipzig 1977 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 25/1, 212-214

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W[ładimir] A[kimowicz] Wołkow: *W. I. Lenin und die Entwicklung der chemischen Industrie der UdSSR*. Leipzig 1977. VEB Deutscher Verlag für Grundstoffindustrie. 245 s.

Z okazji 60-lecia Rewolucji Październikowej w Niemieckiej Republice Demokratycznej wydano monografię poświęconą roli Lenina w rozwoju radzieckiego przemysłu chemicznego. Jej autorem jest pracownik naukowy Instytutu Historii Przyrodoznawstwa i Techniki Akademii Nauk ZSRR, dr Władimir Wołkow, który już wcześniej dał się poznać z licznych artykułów i rozpraw poświęconych w przeważnej mierze historii chemii i dziejom organizacji nauki radzieckiej¹. Wydanie niemieckie monografii Wołkova jest uzupełnionym tłumaczeniem z wydania rosyjskiego².

Autor monografii nie tylko dokładnie przebadał opublikowane prace Lenina, wszelkie akta prawne partii i rządu radzieckiego, nie tylko przeanalizował całą literaturę poświęconą rozwojowi przemysłu chemicznego w ZSRR, ale też odnalazł w partyjnych i państwowych archiwach radzieckich wiele materiałów całkowicie nowych i poddał je w swej książce wyczerpującej naukowej analizie. Przytoczone przez Wołkova materiały archiwalne — to przede wszystkim korespondencja Rady Komisarzy Ludowych z różnymi instytucjami, organizacjami i poszczególnymi osobami, zapiski sekretarzy notujących polecenia Lenina, niepublikowane wspomnienia uczonych i działaczy gospodarczych, dokumentacja zarządu Najwyższej Rady Gospodarstwa Narodowego i inne archiwalia przechowywane w ośmiu archiwach radzieckich (Centralne Archiwum Partyjne Instytutu Marksizmu-Leninizmu przy KC KPZR, Centralne Archiwum Państwowe Gospodarstwa Narodowego ZSRR, Centralne Archiwum Państwowe RFSRR, Archiwum Akademii Nauk ZSRR, Centralne Państwowe Archiwum Rewolucji Październikowej i inne pomniejsze). Dzięki wykorzystaniu tym materiałów Wołkowowi udało się ustalić szereg nowych faktów związanych z praktyczną działalnością Lenina, z organizacją zakładów chemicznych, chemiczają rolnictwa oraz problemami stworzonych uczelni i chemicznych instytucji naukowo-badawczych. Fakty te, po raz pierwszy wydobyte przez Wołkova, zostały już wykorzystane między innymi w wydawanej przez Instytut Marksizmu-Leninizmu przy KC KPZR wielotomowej kronice biograficznej Lenina³.

Książka Wołkova traktuje o wszystkich problemach chemicznych, z którymi młode państwo radzieckie miało do czynienia w pierwszych latach po Rewolucji Październikowej, a więc przede wszystkim: włączenie tej ważnej dziedziny w ogólną gospodarkę socjalistyczną, odbudowanie i uruchomienie zniszczonych w czasie wojny interwencyjnej i domowej przedsiębiorstw chemicznych, utworzenie pierwszych naukowo-badawczych instytutów i uczelni oraz zakładów badawczo-przemysłowych przy odpowiednich fabrykach, problemy opanowania bazy surowcowej dla przemysłu chemicznego, decyzje w sprawie kadr chemików. Dokumenty przytoczone przez Wołkova przekonująco pokazują osobiste uczestnictwo Lenina w podjęciu ważnych decyzji rządowych dotyczących licznych problemów w zakresie nauk chemicznych i przemysłu chemicznego.

Materiał rozłożył autor w czterech rozdziałach. W pierwszym rozdziale — „Lenin organizator socjalistycznego przekształcenia i przyspieszonego powstania przemysłu chemicznego” — dokonano analizy prac Lenina, która wykazała, że twórca państwa radzieckiego szczególnie interesował się problemami nauk chemicznych i zastosowaniem ich w praktyce. Wołkow opisuje, jak po Rewolucji Październikowej, podczas opracowywania planu zbudowania społeczeństwa socjalistycznego, Lenin wyznaczał przemysłowi chemicznemu decydującą rolę w stwo-

¹ W. Wołkow opublikował również w Polsce dwa artykuły: *Zapomniana karta z dziejów atomistyki chemicznej. O pracach J. Jarkowskiego*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1975 s. 257—268 (wspólnie z S. Altszulerem) oraz *Z historii polsko-rosyjskich i polsko-radzieckich kontaktów naukowych. Materiały z archiwów radzieckich*. Tamże 1978 s. 465—480.

W. A. Wołkow: *W. I. Lenin i rozwitije chimiczeskoj promyslennosti SSSR*. Moskwa 1975.

³ Władimir Iljcz Lenin. *Biograficzeskaja chronika*. T. 7. Moskwa 1976 s. 420, 448; T. 8. Moskwa 1977 s. 83, 85, 104—105.

rzeniu bazy materialno-technicznej przyszłego społeczeństwa. W opracowanym w 1920 r. — przy wybitnym udziale Lenina — pierwszym perspektywicznym planie rozwoju gospodarki narodowej — planie GOELRO — będącym, jak wiemy, faktycznie programem rekonstrukcji całej gospodarki narodowej na podstawach współczesnej nauki i techniki, przewidywano, w porównaniu z innymi dziedzinami, najwyższe tempo rozwoju przemysłu chemicznego.

Autor przedstawia szczegółowo udział Lenina w utworzeniu organów kierowniczych w radzieckim przemyśle chemicznym, nacjonalizacji przedsiębiorstw chemicznych, inspirowaniu pewnych kierunków produkcji chemicznej i badań chemicznych, wreszcie osobiste inicjatywy Lenina w okazywaniu pomocy w trudnych latach poszczególnym przedsiębiorstwom.

W rozdziale drugim — „Lenin i nauki chemiczne” przedstawiono udział Leniną w organizowaniu sieci akademickich i resortowych instytutów oraz wyższych uczelni chemicznych — poczynając od pierwszych dni władzy radzieckiej. Autor pokazuje, że wraz z przyspieszonym przygotowaniem kadr specjalistów ze środowisk robotniczych i chłopskich i formowaniem nowej naukowo-technicznej inteligencji radzieckiej nie zapomniano — kierując się wskazaniem Lenina — o wykorzystaniu wiedzy uczonych i praktyków z inteligencji burżuazyjnej, którym w wielu wypadkach stworzono dobre warunki do pracy badawczej. W rozdziale tym omówiono również rozwój badań w zakresie nauk chemicznych przełomu lat dwudziestych oraz przedstawiono pierwsze osiągnięcia naukowe chemii radzieckiej.

W rozdziale trzecim „Organizacja przy udziale Lenina nowych przedsiębiorstw chemicznych” na podstawie po raz pierwszy odkrytych przez autora materiałów archiwalnych, pokazano jak głęboko Lenin umiał nakreślić perspektywę rozwoju nauk chemicznych i przemysłu chemicznego, oceniać i popierać nowe idee i tak istotne problemy, jak na przykład: otrzymanie kauczuku syntetycznego; wydzielenie czystego radu; kompleksowy przerób ropy, materiałów pędnych oraz łupków; otrzymanie mas plastycznych czy też chemizacja przemysłu spożywczego.

Rozdział ostatni „Organizacja prac nad opanowaniem bazy surowcowej dla przemysłu chemicznego” poświęcony jest przede wszystkim historii poszukiwań geologicznych pierwszych lat porewolucyjnych, dzięki którym stworzono podstawy narodowej gospodarki surowcowej. Odkryto wówczas tak istotne dla radzieckiego przemysłu chemicznego złoża ropy między Wołgą i Uralem (obecnie „Drugie Baku”), złoża apatytów na Półwyspie Kola, grafitów w Kraju Turgajskim, sody w Syberii Zachodniej itd. Liczne dokumenty przytoczone w książce Wołkowa świadczą, że dzięki tym odkryciom państwo radzieckie przekształciło się z importera w eksportera szeregu surowców chemicznych.

Podna działalność Lenina i partii komunistycznej w zakresie podstawowych problemów przemysłu chemicznego pozwoliła już w pierwszym siedmioletniu po Rewolucji Październikowej stworzyć fundament dla rozwoju industrializacji chemicznej. W 1925 r. osiągnięto znacznie większą produkcję niż w carskiej Rosji (1913 r.), od tego też roku zaczął się gigantyczny rozwój radzieckiego przemysłu chemicznego, który dzisiaj zajmuje drugie miejsce w świecie.

W książce zamieszczono 23 ilustracje (fotokopie dokumentów leninowskich, fotografie chemików-współpracowników Lenina, zdjęcia zbudowanych w pierwszych latach władzy radzieckiej przedsiębiorstw chemicznych). Dołączono też indeks osób oraz krótką przedmowę prof. Dietera Graichena. Bardzo istotnym uzupełnieniem książki jest obszerna bibliografia, zawierająca 700 archiwalnych źródeł i publikacji, w tym wiele stanowiących bibliograficzną rzadkość.

Książka Wołkowa jest interesującym i cennym studium naukowym, które zasługuje na uwagę nie tylko specjalistów-chemików, historyków nauki i techniki, wykładawców nauk społecznych, ale też szerszego kręgu czytelników interesujących się historią rozwoju industrializacji Związku Radzieckiego. Wzbudza podziw niezwykła intuicja autora, który — mimo rzeszy poprzedników szukających archiwaliów — odnalazł dziesiątki dotychczas nieznanych dokumentów leninowskich. Wydanie rosyjskie monografii Wołkowa wzbudziło w Związku Radzieckim duże zainteresowanie. Wykorzystano je we wspomnianej już kronice biograficznej Lenina. Książka Wołkowa została też włączona do lektur obowiązujących dla aspirantów i osób które ubiegają się o specjalizację w zakresie historii chemii. Rekomenduje się ją

również studentom wyższych lat kierunków chemiczno-technologicznych. Włączona jest także jako pomoc dla lektorów Wszechzwiązkowego Towarzystwa „Znanije”⁴.

Warto by książkę Wołkowa udostępnić czytelnikowi polskiemu. w 1980 r. przypada 110 rocznica urodzin Lenina. Byłaby to dobra okazja do wydania monografii Wołkowa w języku polskim.

Jerzy Róziewicz
(Warszawa)

Jan Sikora: *Z historii chemii*. Warszawa 1977. Nasza Księgarnia. 320 s. Ilustr. w tekście.

Książka jest pracą popularno-naukową, przeznaczoną jak można sądzić, dla uczniów szkół średnich jako lektura uzupełniająca kursowe podręczniki chemii. Prace tego typu są na pewno potrzebne, ponieważ prawie wcale nie mamy popularnych opracowań z zakresu historii chemii — w tym także z zakresu historii chemii rodzimej. Biorąc pod uwagę tę okoliczność należy powitać z radością książkę J. Sikory.

Książka składa się z dwudziestu dwóch rozdziałów, zatytułowanych: I. „Chemia u ludów starożytnych”, II. „Okres alchemii. Kamień filozoficzny”, III. „Zaczątki nowych kierunków w chemii”, IV. „Okres teorii flogistonu”, V. „Obalenie teorii flogistonu. Okres chemii nowoczesnej”, VI. „Powstanie teorii atomistycznej”, VII. „Właściwości chemiczne pierwiastków zmieniają się regularnie według wzrastających mas atomowych i powtarzają się periodycznie”. VIII. „Pionierzy otrzymywania barwników syntetycznych”, IX. „Chemia na usługach rolnictwa”, X. „Fluor jednym z najaktywniejszych pierwiastków”, XI. „Znaczenie związków chemicznych jako środków wznecania ognia oraz jako materiałów wybuchowych”, XII. „Żelazo jako czynnik rozwoju cywilizacji”, XIII. „Otrzymywanie i właściwości platyny, glinu i miedzi”, XIV. „Ropa naftowa, jej właściwości, wydobywanie i przeróbka chemiczna”, XV. „Rozwój petrochemii”, XVI. „Polarografia”, XVII. „Rozszerzenie badań na związki organiczne”, XVIII. „Okres rozwoju biochemii”, XIX. „Sztuczne włókna”, XX. „Tworzywa sztuczne”, XXI. „Wynalazek wulkanizacji kauczuku”, XXII. „Promieniotwórczość naturalna i sztuczna”.

Tytuły poszczególnych rozdziałów podałem specjalnie, aby czytelnicy recenzji mogli zorientować się, o czym ta popularnonaukowa książka traktuje.

Ocenę jej rozpocznę od spraw natury formalnej. Otóż brak mi nazwiska opiniodawcy czy redaktora naukowego, odpowiedzialnego od strony merytorycznej za opublikowaną książkę. Nie ma też żadnego wyjaśnienia, komu ma ona służyć. Brak też na końcu pracy bibliografii, na której autor oparł tekst. W niektórych przypadkach widać, że nie uwzględnione zostało światowe i rodzime piśmiennictwo z zakresu historii chemii. A przecież od lat „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” zamieszcza prace z tego zakresu (artykuły, recenzje, notki recenzyjne), co więcej, do każdego numeru tego periodyku dołączana jest *Bibliografia bieżąca historii nauki i techniki*. Nie było więc żadnych trudności, aby ułatwić młodym czytelnikom książki dalszą pracę samokształceniową w zakresie historii chemii. Trudno mi rozstrzygnąć w jakiej mierze są to uchybienia ze strony autora, w jakim stopniu zaś wynikają one z przyjętej konwencji wydawniczej.

Przejdę obecnie do uwag merytorycznych. Od razu chcę stwierdzić, że książka J. Sikory podoba mi się jako praca popularnonaukowa i to niezależnie od pewnych uwag krytycznych. Materiał z dziejów chemii dobrany został ciekawie, chociaż jest to wybór na pewno dyskusyjny. Jest bowiem sprawą do rozważania, czy akcentować — jak to uczynił

⁴ Zob. *Mietodiczeskije riekomiendaczi po prowadieniju obszczestwiennno-politicheskoj praktiki studentow IV—V kursow chimiko-technologicheskogo fakultieta*. Leningrad 1976 s. 25; *Chimija w bytu. Riekomiendatielnyj ukazatiel literatury w pomoszcz lektoru*. Moskwa 1977 s. 4.